ГЕРОИ КАЗАНИ

КАЗАН КАҺАРМАННАРЫ

ТАТАРСКОЕ КНИЖНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ТАТАРСТАН КИТАП НӘШРИЯТЫ

УДК 821.161.1-94
ББК 63.3(2Рос=Тат)-62
Г37

Редакционная коллегия:

Д. И. Фаттахов – председатель,
И. Ш. Мостюков – заместитель председателя,
М. В. Черепанов – главный редактор, автор-составитель,
Е. В. Панов – автор-составитель,
Н. Ч. Каримова – научный консультант,
А. Г. Юлашев – научный консультант,
Р. Б. Гайнетдинов – научный консультант,
Б. Г. Кадыров – научный консультант

Г37 **Герои Казани = Казан Каһарманнары** / авт.-сост. : М. В. Черепанов, Е. В. Панов. – Казань : Татар. кн. изд-во, 2018. – 335 с., с ил.
ISBN 978-5-298-03579-8

Эта книга – знак благодарности и восхищения Героями, до конца выполнившими свой гражданский и воинский долг.

Первый раздел о кавалерах Георгиевского креста, ордена Красного Знамени, Героях Советского Союза, полных кавалерах ордена Славы, Героях России, Героях Социалистического Труда, Героях Труда России, полных кавалерах ордена Трудовой Славы, уроженцах города Казани и второй – о тех, чья судьба связана с ней, кто учился в казанских военных и гражданских учебных заведениях, служил и работал в столице Республики Татарстан.

УДК 821.161.1-94
ББК 63.3(2Рос=Тат)-62

ISBN 978-5-298-03579-8

© Татарское книжное издательство, 2018
© Черепанов М. В., Панов Е. В., авт.-сост., 2018
© Имамиева А. З., пер. с рус., 2018

ПРЕДИСЛОВИЕ

Герои! Мы знаем не все имена,
Но мужество ваше на все времена…

А. Прокофьев

В период особых испытаний, выпадавших на долю нашего Отечества, мы вспоминали героев прошлого, искали в их подвигах вдохновение и веру. Россия имеет такое количество Героев Отечества, которого нет ни у одного государства. В разные годы Героев именовали по-разному: Георгиевские кавалеры, краснознамёнцы (лица, награждённые орденом Красного Знамени), Герои Советского Союза, кавалеры ордена Славы и трудовой Славы, Герои Социалистического Труда, Герои Российской Федерации и Герои Труда Российской Федерации.

Их объединяют наряду с общей родиной истоки мужества. Героизм как высшее проявление патриотических чувств остаётся национальным достоянием Отечества.

В летописи России особое место занимает история солдатского Георгиевского креста. Знак отличия Военного ордена Святого Георгия учреждён Указом Александра I от 13 февраля 1807 г.

В разгар Великой Отечественной войны ветераны носили Георгиевские кресты, которых удостоились в Первую мировую войну. Среди них был и военком Татарской ССР (1946–1954) генерал-майор Тимофей Петрович Кругляков (1890–1966).

В разгар Гражданской войны 16 сентября 1918 г. на заседании ВЦИК РСФСР принят Декрет о знаках отличия. Он гласил:

1. Знак отличия присуждается всем гражданам РСФСР, проявившим особую храбрость и мужество при непосредственной боевой деятельности.

2. Знаком отличия устанавливается орден Красного Знамени…

Орден Красного Знамени за № 1 получил Василий Константинович Блюхер (1890–1938), Маршал Советского Союза, биография которого связана с г. Казанью. В 1915 г. Блюхер ранен и направлен в Казанский госпиталь. Проведя здесь полгода, он поступил в гранатную мастерскую завода Алафузова. Вскоре стал слесарем механического завода Остермана. За участие в забастовке уволен и весной 1917 г. перебрался в Самару. Второй раз приехал в Казань в августе 1917 г. как представитель Самарского Совета депутатов для охраны моста через Волгу. Будучи солдатом 102-го пехотного полка, Блюхер пробыл в г. Казани до сентября 1917 г.

СҮЗ БАШЫ

Каһарманнар! Без бар исемнәрне дә белмибез,
Ләкин сезнең батырлык – мәңгелек, дибез...

А. Прокофьев

Ватаныбыз язмышына төшкән сынаулар вакытында без үткән заман каһарманнарын искә төшергәнбез, аларның җиңүләрендә рухи күтәренкелек һәм ышаныч эзләгәнбез. Россиядә башка бер генә дәүләттә дә булмаган санда Ватан каһарманнары бар. Төрле елларда аларны төрлечә атаганнар: Георгий кавалерлары, Кызыл Байрак ордены белән бүләкләнүчеләр, Советлар Союзы Геройлары, Дан һәм Хезмәт даны ордены кавалерлары, Социалистик Хезмәт Геройлары, Россия Федерациясе Геройлары һәм Россия Федерациясенең Хезмәт Геройлары.

Аларны «уртак Ватан һәм батырлык» дигән изге төшенчәләр берләштерә. Каһарманлык, патриотик хисләрнең иң югары күрсәткече буларак, Ватанның милли байлыгы булып тора.

Россия елъязмасында солдатларның Георгий хачы тарихы аерым урын били. Изге Георгий Хәрби орденының аерымлык билгесе 1807 елның 13 февралендә Александр I Указы нигезендә гамәлгә кертелә.

Бөек Ватан сугышының кызган вакытында ветераннар Беренче бөтендөнья сугышында алган Георгий хачларын тагып йөргәннәр. Алар арасында ТАССРның 1946–1954 еллардагы хәрби комиссары, генерал-майор Тимофей Петрович Кругляков та (1890–1966) булган.

Гражданнар сугышының кызган чагында, 1918 елның 16 сентябрендә РСФСРның Бөтенроссия Үзәк Башкарма комитеты утырышында аерымлык билгеләре турында Декрет кабул ителә. Анда болай дип язылган:

1. Аерымлык билгеләре турыдан-туры хәрби эшчәнлек вакытында аеруча кыюлык һәм батырлык күрсәткән РСФСРның бар гражданнарына бирелә.

2. Аерымлык билгесе итеп Кызыл Байрак ордены билгеләнә…

1 нче номерлы Кызыл Байрак орденына Советлар Союзы Маршалы Василий Константинович Блюхер (1890–1938) лаек була, аның да тормыш юлы Казан белән бәйләнгән. 1915 елда Блюхер яралана һәм Казан госпиталенә җибәрелә. Монда ярты ел яшәгәч, ул Алафузов заводының гранаталар остаханәсенә эшкә керә. Соңыннан Остерманның механика заводында слесарь була. Баш күтәрүдә катнашканы өчен, эштән җибәрелә һәм 1917 елның язында Самарага күченә. Казанга ул икенче мәртәбә 1917 елның

Всего революционным знаком отличия награждены 14 998 человек.

Среди награждённых в годы Гражданской войны орденом Красного Знамени немало и казанцев. К сожалению, судьбы многих из них неизвестны.

В некоторых странах есть неофициальное понятие «национальный герой». Звание Героя Советского Союза – первая в мире регалия такого рода. Как высшая степень воинского отличия оно учреждено 16 апреля 1934 г. Постановлением ЦИК СССР. Указом Президиума Верховного Совета СССР от 1 августа 1939 г. в целях особого отличия граждан, удостоенных звания Героя Советского Союза, учреждена медаль «Золотая Звезда», которая вручалась с орденом Ленина.

Званием Героя Советского Союза за мужество, проявленное в боях на фронтах Великой Отечественной войны, отмечены 20 уроженцев г. Казани.

В годы Великой Отечественной войны особо ценился орден Славы, утверждённый 8 ноября 1943 г. Он по статуту и цвету почти повторял Георгиевский крест. Полными кавалерами Ордена Славы стали трое уроженцев г. Казани и ещё трое орденоносцев здесь жили и работали.

Звание Героя Российской Федерации установлено Законом РФ от 20 марта 1992 г. Героями России являются четыре уроженца г. Казани. Ещё шесть Героев связаны с этим городом судьбой.

Звание Героя Социалистического Труда и Положение о звании учреждены Указом Президиума Верховного Совета СССР от 27 декабря 1938 г. Этим званием награждено 13 уроженцев г. Казани. Жило и работало в г. Казани 67 Героев Социалистического Труда.

Звание Героя Труда Российской Федерации учреждено Президентом России 29 марта 2013 г. В г. Казани живёт один из них.

Орден Трудовой Славы учреждён Указом Президиума Верховного Совета СССР 18 января 1974 г. В г. Казани работали двое полных кавалеров этого ордена.

Имена Героев увековечены в названиях улиц, учебных заведений. Им возводят памятники, устанавливают мемориальные таблицы.

15 января 1993 г. принят Закон РФ «О статусе Героев Советского Союза, Героев Российской Федерации и полных кавалеров ордена Славы».

Государственная Дума РФ 26 января 2007 г. утвердила 9 декабря как «День Героев Отечества».

Как сказал Герой России В. А. Шаманов: «Наши учителя – Герои… они наши отцы и наставники, наш долг развивать то дело, которое они начали и передали нам».

августында, Самара депутатлар Советының вәкиле буларак, Идел елгасы аша төзелгән күперне саклар-га килә. 102 нче пехота полкының солдаты буларак, Блюхер Казанда 1917 елның сентябренә кадәр яши.

Революциянең аерымлык билгесе белән барлыгы 14 998 кеше бүләкләнгән.

Гражданнар сугышы елларында Кызыл Байрак ордены белән бүләкләнүчеләр арасында казанлылар да аз түгел. Кызганыч, күбесенең язмышы билгесез.

Кайбер илләрдә «милли каһарман» дигән рәсми булмаган төшенчә бар. Советлар Союзы Герое исеме – дөньяда беренче шундый регалия. Хәрби аерымлыкның иң югары дәрәҗәсе буларак, ул СССР Үзәк Башкарма комитеты карары белән 1934 елның 16 апрелендә кертелә. СССР Югары Советы Президиумының 1939 елның 1 август Указы нигезендә, Советлар Союзы Герое исеменә лаек булган гражданнарны аерым билгеләү максатыннан, Ленин ордены белән бергә тапшырыла торган «Алтын Йолдыз» медале гамәлгә куела.

Бөек Ватан сугышы фронтларында батырлык күрсәткәннәре өчен, Казанда туган 20 кеше Советлар Союзы Герое исеменә лаек була.

Бөек Ватан сугышы елларында 1943 елның 8 ноябрендә гамәлгә кертелгән Дан ордены да аеруча бәяләнә. Ул статуты һәм төсе буенча Георгий хачын кабатлый диярлек. Казанда туган өч кеше Дан орденының тулы кавалеры була, тагын өчесе биредә яши һәм эшли.

Россия Федерациясе Герое исеме РФның 1992 елның 20 мартта чыккан Законы нигезендә гамәлгә куела. Дүрт казанлы бу мәртәбәле исемгә ия була. Тагын алты Россия Федерациясе Героеның тормышы Татарстан башкаласы белән бәйләнгән.

Социалистик Хезмәт Герое исеме һәм аның Положениесе СССР Югары Советы Президиумының 1938 елның 27 декабрь Указы нигезендә гамәлгә кертелә. Бу бүләк Казанда туган 13 кешегә тапшырыла. Башкалада барлыгы 67 Социалистик Хезмәт Герое яши һәм эшчәнлек алып бара.

Россия Федерациясенең Хезмәт Герое исеме Россия Президенты тарафыннан 2013 елның 29 мартында гамәлгә кертелә. Казанда әлеге зур исемгә лаек булган бер кеше яши.

Хезмәт даны ордены СССР Югары Советы Президиумының 1974 елның 18 гыйнвар Указы нигезендә бирелә башлый. Казанда бу орденның ике тулы кавалеры эшли.

Каһарманнарның исемнәре урам, уку йортлары атамаларында мәңгеләштерелгән. Алар хөрмәтенә һәйкәлләр, мемориаль такталар куялар.

1993 елның 15 гыйнварында РФның «Советлар Союзы Геройлары, Россия Федерациясе Геройлары

Одна из главных задач авторов книги – рассказать о подвигах казанцев. Это первая попытка собрать наиболее полную информацию обо всех героях, чья жизнь и судьба связаны с г. Казанью. Пока получились такие данные:

Уроженцев Казани 42 человека. Из них:

Героев Советского Союза – 20 (один дважды);

полных кавалеров ордена Славы – 3;

Героев России – 4;

Героев Социалистического Труда – 15.

Связанных с Казанью Героев 199 человек. Из них:

Героев Советского Союза – 116 (один дважды);

полных кавалеров ордена Славы – 5;

Героев России – 5;

Героев Социалистического Труда – 70 (трое трижды, четверо – дважды);

Герой Труда России – 1;

полных кавалеров ордена Трудовой Славы – 2.

Итого публикуется 241 очерк о Героях.

В приложении даны:

151 фамилия Героя Советского Союза, учившегося в г. Казани;

24 Героя Социалистического Труда, работавших в Казани в эвакуации;

кавалеров Георгиевского креста;

кавалеров ордена Красного Знамени (20-х годов XX века);

118 Героев Труда и Социалистической стройки Татарстана;

53 военачальников и генералов, Героев, служивших в Казани;

30 Героев Советского Союза, похороненных в Казани;

185 Героев Советского Союза, уроженцев Татарстана.

Публикуется список улиц, школ и школьных музеев Казани, носящих имена Героев, памятников и мемориальных досок в честь Героев.

Авторы выражают благодарность сотрудникам Центрального архива Министерства обороны РФ, создателям сайтов «ОБД Мемориал» и «Память народа» Министерства обороны РФ, активам Ассоциации содействия патриотическому воспитанию и поисковой работе «Клуб Воинской Славы», сайтов «Мемориал Великой Отечественной войны» и «Татфронту.ру», сотрудникам Национального архива РТ, Национального музея РТ и, в особенности, его филиала – Музея-мемориала Великой Отечественной войны 1941–1945 гг., Мемориала «Книга Памяти» в Парке Победы г. Казани НКЦ «Казань», Музея боевой славы Казанского высшего военного командного училища, активистам «Школы

һәм Дан орденының тулы кавалерларының статусы турында» Закон кабул ителә.

РФ Дәүләт Думасы 2007 елның 26 гыйнварында 9 декабрьне «Ватан каһарманнары көне» дип раслады.

Россия Герое В. А. Шаманов әйтмешли: «Безнең укытучылар – Геройлар, алар безнең әтиләр һәм остазлар, безнең бурыч – алар башлаган һәм безгә тапшырган эшне дәвам иту».

Китап авторларының төп бурычы – казанлыларның җиңүләре турында сөйләү. Бу – тормышлары һәм язмышлары Казан белән бәйләнгән барлык геройлар турында иң тулы мәгълүматны җыюда беренче омтылыш. Әлегә күрсәткечләр түбәндәгечә.

Казанда туучылар – 42 кеше, шуларның:

Советлар Союзы Геройлары – 20 (берсе ике мәртәбә лаек);

Дан орденының тулы кавалерлары – 3;

Россия Геройлары – 4;

Социалистик Хезмәт Геройлары – 15.

Казан белән бәйлеләр – 199 кеше, шуларның:

Советлар Союзы Геройлары – 116 (берсе ике мәртәбә лаек);

Дан орденының тулы кавалерлары – 5;

Россия Геройлары – 5;

Социалистик Хезмәт Геройлары – 70 (өчесе – өч, дүртесе ике мәртәбә лаек);

Россиянең Хезмәт Герое – 1;

Хезмәт даны орденының тулы кавалерлары – 2.

Каһарманнар турында барлыгы 241 очерк кертелде.

Кушымтада мондый мәгълүматлар тәкъдим ителә:

Казанда белем алган Советлар Союзы Геройлары – 151;

Казанда эвакуациядә эшләгән Социалистик Хезмәт Геройлары – 24;

Георгий хачы кавалерлары;

Кызыл Байрак ордены кавалерлары (XX гасырның 20 нче еллары);

Татарстанның Хезмәт һәм Социалистик төзелеш Геройлары – 118;

Казанда хезмәт иткән каһарманнар, хәрби начальниклар һәм генераллар – 53;

Казанда җирләнгән Советлар Союзы Геройлары – 30;

Татарстанда туган Советлар Союзы Геройлары – 185.

Каһарманнар исемен йөрткән Казан урамнары, мәктәпләре һәм мәктәп музейлары, геройлар хөрмәтенә куелган һәйкәлләр һәм мемориаль такталар исемлеге тәкъдим ителә.

Авторлар РФ Оборона министрлыгының Үзәк архивы хезмәткәрләренә, РФ Оборона министр-

юного поисковика» Казанского ГДДТ им. А. Алиша, МБУДО «Центр детского творчества «Олимп» Приволжского района» г. Казани, МБУДО ДДЮТиЭ «Простор» Ново-Савиновского района г. Казани, МБУДО «ЦДОД «Заречье» Кировского района г. Казани.

Особая благодарность руководителю общественной организации «Герои Татарстана» И. Ш. Мостюкову, инициатору и организатору издания этой книги и его заместителю Л. Е. Смирновой, оказавшим огромную помощь в подготовке настоящего издания.

Авторы понимают, что эти списки не полны. Наверняка есть ещё кандидатуры, достойные помещения в Книгу Героев г. Казани. Надеемся на помощь читателей.

Книга предназначена широкому кругу любителей истории г. Казани, особенно молодёжи, которая хочет быть похожей на своих отцов, дедов и прадедов.

У обновлённой страны должно быть новое лицо, исполненное гордости за прошлые подвиги, заботящееся о достойной жизни Героев Отечества. «Дерзайте мужеством Отечество прославить...»

Тысячелетняя Казань – гордость и слава народа Татарстана, олицетворение его доблести в бою и труде, символ стойкости и мужества.

Авторы-составители
М. В. Черепанов,
Е. В. Панов

лыгының «ОБД Мемориал» һәм «Халык хәтере» сайтларын булдыручыларга, патриотик тәрбиягә һәм эзләнү эшләренә ярдәм итә торган «Сугышчан Дан клубы» ассоциациясе активына, «Бөек Ватан сугышы мемориалы» һәм «Татфронту.ру» сайтларына; ТР Милли архивы, ТР Милли музее, бигрәк тә аның филиалы булган 1941–1945 еллардагы Бөек Ватан сугышы музей-мемориалы хезмәткәрләренә; Казан шәһәренең «Казан» милли-мәдәният үзәге каршындагы Җиңү паркында урнашкан «Хәтер китабы» мемориалына, Казан югары хәрби командa училищесының Хәрби дан музеена; Казанның А. Алиш исемендәге шәһәр балалар иҗаты үзәгенең «Яшь эзләүче мәктәбе», Казанның «Идел буе районы «Олимп» балалар иҗаты үзәге» өстәмә белем бирү муниципаль бюджет учреждениесе, Казанның Яңа Савин районы «Простор» балалар һәм үсмерләр туризмы һәм экскурсияләр йорты өстәмә белем бирү муниципаль бюджет учреждениесе, Казанның Киров районы «Заречье» балаларга өстәмә белем бирү үзәге» өстәмә белем бирү муниципаль бюджет учреждениесе активистларына зур рәхмәтләрен белдерәләр.

Әлеге китапны бастыруда башлап йөргән, аны әзерләүдә олы ярдәм күрсәткән «Татарстан Геройлары» иҗтимагый оешмасы рәисе И. Ш. Мостюковка һәм аның урынбасары Л. Е. Смирновага аерым рәхмәтләрен җиткерәләр.

Авторлар әлеге исемлекләрнең тулы түгел икәнлеген аңлыйлар. Һичшиксез, «Казан Каһарманнары» китабына кертергә лаеклы кандидатуралар тагын бардыр. Бу очракта без укучылар ярдәменә өметләнәбез.

Китап Казан тарихын яратып өйрәнүче киң катлау укучыга, бигрәк тә этиләренә, дәү этиләренә һәм карт бабаларына охшарга тырышкан яшьләргә аталган.

Үзгәрешләр кичергән илнең үткәндәге батырлыклары белән горурланган, Ватан каһарманнарының лаеклы тормышын кайгырткан яңа йөзе булырга тиеш. «Батырлык кылып, Ватанга дан китерегез, шуңа омтылыгыз...»

Меңьеллык Казан – Татарстан халкының горурлыгы һәм даны, аның сугыштагы һәм хезмәттәге батырлыгының гәүдәләнеше, ныклык һәм кыюлык символы.

Автор-төзүчеләр
М. В. Черепанов,
Е. В. Панов